

s. LUCJA BOŻEK, HONORATKA

POCZĄTKI ZGROMADZENIA MAŁYCH SIÓSTR NIEPOKALANEGO SERCA MARYI W CZĘSTOCHOWIE (1891 - 1939)

1. POWSTANIE ZGROMADZENIA

Jednym z najbardziej zasłużonych dla Kościoła katolickiego w Polsce w drugiej połowie XIX w. był niewątpliwie o. Honorat Koźmiński (1829 - 1916)¹. Po przyjęciu święceń kapłańskich pracował na terenie Warszawy, zajmując się zwłaszcza duszpasterstwem Żywego Różańca oraz reorganizacją tercjarstwa, dostrzegając w nim skuteczny środek duchowej odnowy społeczeństwa. W ten sposób okazał się pionierem tych idei, które później znalazły się w nauczaniu papieża Leona XIII, w jego encyklice dotyczącej tercjarstwa².

Po kasacie klasztoru kapucynów w Warszawie (28/29 XI 1864)³ o. Honorat wraz z innymi zakonnikami został przewieziony przez żołnierzy carskich do klasztoru w Zakrocymiu, gdzie rozpoczął pracę nad organizowaniem różnych bractw kościelnych, a szczególnie III Zakonu franciszkańskiego⁴. W swej pracy duszpasterskiej świadomy był problemów, które niosły ze sobą ówczesne czasy. Widział upadek moralny i religijny społeczeństwa, rozbicie polityczne ojczyzny, walkę caratu z Kościołem, a szczególnie z zakonami. Jedyne lekarstwo na taki stan rzeczy upatrywał w odrodzeniu moralnym narodu. To odrodzenie moralne z kolei łączył z odnową życia zakonnego.

W okresie warszawskiej działalności o. Honorat dał się poznać jako spowiednik prowadzący w konfesjonale apostołstwo i kierownictwo duchowe. Przy jego konfesjonale gromadzili się szczególnie ci, którzy pragnęli dążyć do doskonałości według rad ewangelicznych. Wywiezienie o. Honorata do Zakrocymia nie przerwało zapoczątkowanego kierownictwa duchowego i apostołstwa prowadzonego przede wszystkim wśród kobiet, gdyż dawne penitentki utrzymywały nadal z nim łączność, przyjeżdżając do Zakrocymia⁵. Wiele z nich wykazywało oznaki powołania zakonnego.

Gdy w 1864 r. zostało skasowane Zgromadzenie Sióstr Felicjanek,⁶ o. Honorat stanął przed dylematem, czy osoby z powołaniem zakonnym kierować do Galicji, dokąd przenieśli się felicjanki, czy też zorganizować nowe zgromadzenie w ukryciu przed władzami rządowymi. Wybrał to drugie rozwiązanie. Przemawiała za tym potrzeba tworzenia nowych zgromadzeń w Królestwie Polskim, a zachętę do tego znalazł o. Honorat w decyzjach Stolicy Apostolskiej, która już nieraz potwierdzała tego rodzaju zgromadzenia powstające w nadzwyczajnych okolicznościach⁷. Mając to wszystko na względzie w dniu 2 II 1874 r. założył pierwsze ukryte Zgromadzenie Sióstr Poślanniczek Najświętszego Serca Jezusowego⁸. W następnych latach, aż do 1895 r., o. Honorat zakładał kolejne zgromadzenia, tak, że w sumie powstało ich ponad 20, w większości żeńskich⁹.

Z inspiracji o. Honorata założycielką jednego ze zgromadzeń ukrytych była Aniela Justyna Godecka (1861 - 1937)¹⁰. W 1887 r. została ona przyjęta do powstałego nieco wcześniej bezhabitowego Zgromadzenia Córek Najczystszej Serca Maryi (Sercanki). Jednakże w związku z trudną sytuacją społeczną i moralną środowiska robotniczego o. Honorat zaproponował jej, aby nawiązała bliższy kontakt z pracującymi w fabrykach Warszawy kobietami, które zgłaszały się do niego i wyrażały pragnienie służenia Bogu w sposób zorganizowany we wspólnocie zakonnej. Po zapoznaniu się z ich warunkami życia, A. Godecka wyraziła zgodę na propozycję o. Honorata i w dniu 4 października 1888 r. rozpoczęła pod jego kierownictwem duchowym nowicjat, dając jednocześnie początek nowemu zgromadzeniu, mianowicie Zgromadzeniu Sióstr Fabrycznych, które otrzymało nazwę Zgromadzenia Sióstr Mniejszych od Niepokalanego Serca Maryi¹¹, następnie od 1907 r. przyjęło nazwę Robotnice Serca Maryi¹², a ostatecznie po otrzymaniu dekretu pochwalnego od papieża Piusa XI (1 XII 1929) zostało nazwane Zgromadzeniem Małych Sióstr Niepokalanego Serca Maryi (Honoratki)¹³. Współzałożycielka A. Godecka obrała sobie imię zakonne Maria Franciszka, które o. Honorat zmienił jej w 1895 r. na Maria Róża od Niepokalanego Poczęcia. Po jej przyjeździe do Warszawy, w święto Matki Bożej Różańcowej odbyło się uroczyste przyjęcie pierwszych 15 kandydatek do postulatu¹⁴. W początkowym okresie siostry nadal mieszkały osobno i wykonywały dotychczasowe prace zawodowe. Spotykały się jednak raz w tygodniu z Założycielką celem przeprowadzenia rozmowy i uczenia się katechizmu.

Zgromadzenie Małych Sióstr Niepokalanego Serca Maryi, jak i wszystkie zgromadzenia założone przez o. Honorata, formowane były w duchu reguły III Zakonu św. Franciszka, która "wymaga starania się o własną świętobliwość i bogomyślność, jak i o pracę nad bliźnimi"¹⁵. Praca nad uświęceniem własnym i praca nad bliźnimi stanowiły fundament reguły, która, w miarę upływu lat wraz z rozwojem ustawodawstwa wewnątrz zgromadzenia, rozrosła się i przybrała konkretne formy.

Sam proces kodyfikacji konstytucji zgromadzeń honorackich był bardzo złożony. Z jednej strony zakładanie nowych stowarzyszeń czy zgromadzeń zakonných było surowo zakazane przez rząd carski, a z drugiej strony Kościół

domagał się, by wszystkie formy życia zakonnego miały swoje ustawy. W pisaniu Konstytucji dla Zgromadzenia Małych Sióstr Niepokalanego Serca Maryi korzystano z konstytucji otrzymanych od o. Honorata i z felicyjańskich, przekazanych przez Elżbietę Stummer. Do 1908 r. Konstytucje były przerezagowane pięć razy. Powodem tego były nowe dekry kościelne odnoszące się do życia zakonnego oraz zmiany w wewnętrznej organizacji Zgromadzenia¹⁶. Ostatecznie zostały one zatwierdzone 5 VII 1938 r. przez papieża Piusa XI¹⁷.

Oprócz Konstytucji Matka założycielka napisała Dyrektorium, oparte na pierwszych zredagowanych przez siebie Konstytucjach i na Konstytucjach felicyjańskich napisanych przez o. Honorata. Dyrektorium to było dwukrotnie modyfikowane i zostało zatwierdzone na Kapitule Generalnej w 1925 r. Ponadto, opierając się na pismach o. Honorata do felicyjanek, m. Róża napisała również "Instrukcje" dla wszystkich pełniących urzędy w Zgromadzeniu, szczególnie dla matki generalnej. W 1935 r. został wydany drukiem Statut Zgromadzenia Małych Sióstr Niepokalanego Serca Maryi napisany przez o. Jana Rotha i zatwierdzony przez Kurię Diecezjalną w Częstochowie¹⁸. Odtąd Statut ten był legitymacją Zgromadzenia wobec władz i urzędów państwowych.

Według Konstytucji "głównym celem Zgromadzenia jest uświętowanie jego członków przez zachowanie trzech ślubów prostych: ubóstwa, czystości i posłuszeństwa, tudzież przepisów Konstytucji, w ukryciu przed światem. Celem dalszym, czyli zadaniem jest: uświęcenie pracy, nauczanie religijne i wpływ moralny na klasę robotniczą i rzemieślniczą, a przede wszystkim na robotnice pracujące w fabrykach i kopalniach, aby chronić od upadku i je same, a przez nie resztę ludności fabrycznej i rzemieślniczej od złych wpływów ludzi bez wiary i moralności; wychowanie dziewczynek na uczciwe robotnice; opieka nad dziećmi moralnie zaniedbanymi przez rodziców, oddanych pracy w fabrykach lub warsztatach; opieka nad sierotami po robotnikach i rzemieślnikach; przysposabianie osób innych wyznań do przyjęcia wiary katolickiej"¹⁹.

Zgodnie z ustaleniami Kapituły Generalnej z 1925 r. w realizacji głównego celu miały pomagać siostrą następujące środki duchowe: Msza św. i Komunia, modlitwy poranne i wieczorne; rozmyślanie ranne i popołudniowe, oficjum, czytania duchowne; rachunek sumienia szczegółowy w południe i ogólny wieczorem, częstka różańca, modlitwy do patronów Zgromadzenia i innych świętych. Siostry były zobowiązane do praktykowania cnót, takich jak: miłość, cichość, ubóstwo, pokora, posłuszeństwo, cierpliwość, milczenie itp. Wszystkie prace miały pełnić w duchu pokuty i umartwienia²⁰. Drugorzędny cel Zgromadzenia do 1908 r. realizowany był przede wszystkim przez siostry zjednoczone, które związane ze Zgromadzeniem i środowiskiem pracy oddziaływały zwłaszcza na kobiety pracujące w fabrykach. Po kasacie sióstr zjednoczonych Zgromadzenie utraciło bezpośredni wpływ na środowisko robotnicze. Siostry życia wspólnego przejęły częściowo zadania sióstr zjednoczonych i zajmowały się m.in. chorymi robotnicami fabrycznymi w domach opieki i w szpitalach, ponadto niosły pomoc przy wychowywaniu dzieci z rodzin robotniczych, kształceniu młodzieży pochodzenia robotniczego i przygotowywaniu jej do zawodu. Zgromadzenie prowadziło również "tanie kuchnie" dla robotników i bez-

płatne kursy dla młodych robotnic fabrycznych. Niektóre siostry pracowały nadal w fabrykach i swą postawą oddziaływały na ludzi pracy²¹.

Patronką Zgromadzenia została Matka Boża w tajemnicy Jej Niepokalanego Serca. Ze względu na przynależność do rodziny franciszkańskiej szczególnie czcią cieszył się św. Franciszek. Wszystkie domy Zgromadzenia zostały oddane pod opiekę św. Józefa. Ponadto wyjątkowym nabożeństwem otaczany był Najświętszy Sakrament i z tego powodu szczególnie uroczystym dniem był Wielki Czwartek.

Życie duchowe sióstr wyrażało się w przyjętej przez nie do Konstytucji i nadającej ich codziennemu życiu odpowiedni kierunek intencji religijnej. Było nią ofiarowanie wszystkich modlitw i prac za konających i za żyjących z pracy rąk, dla uproszenia im wierności w wierze katolickiej i szczęśliwej śmierci²². Hasłem Zgromadzenia, przyjętym przez matkę, były słowa św. Franciszka: "Bóg mój i wszystko w Przenajświętszym Sakramencie". O. Honorat dodał jeszcze myśl przewodnią Zgromadzenia, którą były słowa św. Pawła: "w pracy i ucisku biegu dokonałem"²³. Godłem Zgromadzenia była Hostia umieszczona w Sercu Maryi, opartym na godle franciszkańskim, tj. na skrzyżowanych rękach Pana Jezusa i św. Franciszka, a wokół napis: "módl się i pracuj"²⁴.

Bezhabitowe Zgromadzenie Małych Sióstr Niepokalanego Serca Maryi swoje istnienie i ukształtowanie od strony duchowej i prawnej zawdzięcza niewątpliwie o. Honoratowi Koźmińskiemu i m. Anieli Róży Godeckiej. Dzięki ich osobistemu zaangażowaniu w sprawy Kościoła, zwłaszcza zaś dzięki prowadzonemu przez o. Honorata specyficznemu duszpasterstwu i właściwemu odczytaniu przez niego ówczesnych potrzeb społeczno-religijnych powstało obok innych zgromadzeń mających swój odrębny cel działania także Zgromadzenie przeznaczone do pracy wśród robotników. Biorąc pod uwagę fakt, że na przełomie XIX i XX stulecia problemy robotnic należały do najbardziej palących, nie trudno zauważyć, że Zgromadzenie miało do spełnienia ważne i odpowiedzialne zadanie. To właśnie zadanie pociągało za sobą lokalizację domów zakonnych w ośrodkach przemysłowych, m.in. w Łodzi, Częstochowie i w Zagłębiu Dąbrowskim.

2. ORGANIZACJA ZGROMADZENIA

Zgromadzenie tworzyło się w specyficznych warunkach ze względu na daleko posunięte ukrycie i brak tego typu wspólnot zakonnych w Polsce. Po dwuletnich doświadczeniach w 1890 r. Aniela Godecka utworzyła z dotychczasowych członkiń następujące działy sióstr: wspólne, zjednoczone i stowarzyszone. Podstawowy dział tworzyły siostry życia wspólnego. Sprawowały one duchową opiekę i kierownictwo nad siostrami zjednoczonymi, które złączone były ze Zgromadzeniem ślubami, zwykle rocznymi. Siostry zjednoczone włączone były całkowicie w środowisko robotnicze pracując w fabrykach. Siostry stowarzyszone natomiast nie składały żadnych ślubów, a ze Zgromadzeniem związane były tylko wspólną duchowością²⁵.

Początkowo wydawało się Matce, że do wspólnego życia najodpowiedniejsze będą siostry pracujące w fabrykach, gdyż te najlepiej знаły położenie robotnic. Wybrała zatem najlepsze spośród nich i najgorliwsze. Wkrótce jednak zrozumiała, że wyrwanie najlepszych sióstr z fabryk sprzeciwiało się celowi Zgromadzenia²⁶. Ponadto okazało się, że siostry te w życiu wspólnym nie zdawały egzaminu, a często nawet traciły powołanie. Widząc to, m. Godecka doszła do przekonania, że tylko te siostry, które kierują działem sióstr zjednoczonych i sprawują nad nimi opiekę muszą być wolne od pracy w fabrykach i przede wszystkim same duchowo urobione, aby nauczać inne.

Spośród sióstr "wspólnych" Założycielka wyodrębniła dwa chóry. Wydzielone z nich siostry do kierowania zjednoczonymi przyjęła do pierwszego chóru, a pozostałe, pełniące prace służebne w domu, należały do drugiego chóru²⁷. Połączenie tych dwóch chórów sióstr życia wspólnego nastąpiło na Kapitule Generalnej w 1907 r.²⁸

Siostry zjednoczone nie prowadziły życia wspólnego, choć składały śluby, a Zgromadzenie urządziło dla nich wspólne pomieszczenie, aby umożliwić im odpoczynek po całodziejnej pracy²⁹. Istniała więc ścisła więź sióstr zjednoczonych ze Zgromadzeniem. W związku z tym o. Honorat pisał, że "jeśli by było zjednoczonych, to ustałby główny powód zakładania domów". Zakładając zaś domy przy fabrykach, w których pracują siostry zjednoczone związane ślubem posłuszeństwa "przez nie dopiero szerzy się wpływ na resztę pracownic fabrycznych"³⁰.

Siostry stowarzyszone z kolei mieszkaly przy rodzinach lub prywatnie i stanowiły dział tercjarek świeckich, którymi Zgromadzenie się opiekowało³¹.

Okres formacji sióstr został ustalony po 1890 r. i przedstawiał się w sposób następujący: aspiracja trwała 6 tygodni, próba 6 miesięcy, nowicjat jeden rok, przyrzeczenia wierności 2 lata, następnie odnawiane przez 6 lat śluby roczne, z możliwością przedłużenia ich do lat 14, po którym była składana dopiero profesja wieczysta³². Po 1908 r. każda siostra po skończonym nowicjacie składała śluby czasowe, a po upływie 6 lat - śluby wieczyste³³.

W początkowym okresie władza nad Zgromadzeniem spoczywała - na polecenie o. Honorata - w ręku m. Godeckiej³⁴. Zgromadzenie rozwijało się na tyle szybko, że w 1893 r. zaistniała potrzeba utworzenia dwóch prowincji - warszawskiej i łódzkiej. Po śmierci m. Elekty (Marii) Muśkiewicz, która zarządzała prowincją warszawską, nastął znów jeden wspólny zarząd, ale już w 1897 r. m. Godecka wznowiła dawniejszy podział.

W 1905 r., ze względu na szybki rozwój Zgromadzenia, Matka Założycielka za wiedzą o. Honorata podzieliła całe Zgromadzenie na 4 prowincje: warszawską, łódzką, litewską i częstochowską. M. Godecka złożyła swą władzę przełożonej generalnej w ręce m. Angeli (Stefanii) Chmielowskiej, swej wikarii³⁵.

Od roku 1900, kiedy to odbyła się pierwsza Kapituła Generalna, organizacja Zgromadzenia pozostawała w ścisłym związku z postanowieniami Kapituły. Odbyło się ich osiem i one też w głównej mierze przyczyniły się do wypracowania struktury organizacyjnej Zgromadzenia.

W dniu 5 IV 1908 r. Stolica Apostolska - na wniosek biskupów prowincji warszawskiej - wydała decyzję o reorganizacji zgromadzeń bezhabitowych i odsunięciu o. Honorata od zarządu nimi³⁶. Zgromadzenia honorackie zostały oddane pod zarząd episkopatu, a działy sióstr zjednoczonych i stowarzyszonych zostały zlikwidowane. O. Honorat w duchu posłuszeństwa przyjął tę decyzję, chociaż bolał nad upadkiem niewątpliwie oryginalnej idei apostołstwa sióstr zjednoczonych i stowarzyszonych, zwłaszcza dlatego, że działo się to w latach narastania bolesnych i nierozwiązanych problemów środowiska robotniczego (po 1905 r.)³⁷. M. Róża chciała ratować dział sióstr zjednoczonych, nie znalazła jednak poparcia i zrozumienia wśród sióstr, a nawet w Radzie Generalnej, która uchwaliła zniesienie tego działu sióstr³⁸.

Z działu skasowanych sióstr zjednoczonych w szeregi sióstr życia wspólnego wstąpiło zaledwie 300 osób. Utworzono dla nich specjalne nowicjaty: w Częstochowie, Żyrardowie, Nowym Mieście, Warszawie, Zawierciu i w Dźwińsku. Proces przyjmowania do nowicjatu i życia wspólnego trwał od 1913 do 1921 r.³⁹.

W dniu 16 XII 1911 r. Zgromadzenie z inicjatywy m. Godeckiej, za zezwoleniem o. Honorata, założyło Stowarzyszenie Kobiet Pracujących Samodzielnie "Przezorność". Założycielkami tej instytucji wobec władz były: Ludomira Fiszerowa i dwie siostry zjednoczone - Stefania Derczyńska i Julia Wrześniak. Od tego czasu Zgromadzenie występowało wobec władz świeckich pod nazwą "Przezorność". Okolicznością wyjaśniającą powstanie tej organizacji było założenie przez siostry w Częstochowie przytułku dla chorych robotnic fabrycznych, który według wymagań przepisów prawnych musiał posiadać patronat i statut. W przeciwnym razie zabronione było kwestowanie na rzecz przytułku, a siostry wobec zwiększonej liczby chorych nie mogły własną pracą zarobić na ich utrzymanie. "Przezorność" została powołana do życia z myślą o siostrach zjednoczonych, z prawem działania na miasto Częstochowę, według zatwierdzenia gubernatora piotrkowskiego. W następnym roku od prawnego zatwierdzenia "Przezorności" władze carskie wydały nakaz zamknięcia przytułku, czego siostry jednak nie uczyniły, wstrzymując jedynie przyjmowanie chorych. Odtąd "Przezorność" nie miała prawnie racji bytu, mimo to nadal działała⁴⁰. Po wojnie w 1918 r. władze polskie zarządziły, aby ponowić potwierdzenie stowarzyszenia "Przezorność" w województwie kieleckim.

W 1920 r. statut "Przezorności" po poprawieniu i uzupełnieniu został przesłany do Ministerstwa Spraw Wewnętrznych. W kwietniu 1922 r. statut został zatwierdzony i "Przezorność" otrzymała prawo zakładania oddziałów Stowarzyszenia na terenie całej Rzeczypospolitej, z zastrzeżeniem, że jej centrala musi być w stolicy. W dniu 26 III 1923 r. Stowarzyszenie z siedzibą w Warszawie zostało zarejestrowane przez Ministerstwo pod nr 855⁴¹. Po uregulowaniu statusu prawnego Stowarzyszenia wszystkie nieruchomości zakonne zapisano na to Stowarzyszenie, które reprezentowało odtąd Zgromadzenie wobec władz rządowych i miejskich⁴². Ponadto Zgromadzenie dostosowało swoją organizację wewnętrzną do instytucjonalnej struktury "Przezorności". Zgromadzenie więc w praktyce istniało jako instytucja dobroczynna pod nazwą

"Przezorność". Należały do niej przede wszystkim siostry po ślubach wieczystych. Siostry przed ślubami wieczystymi i nowicjuszki traktowane były w tym Stowarzyszeniu jako kandydatki lub praktykantki w pracowniach. W skład zarządu głównego "Przezorności" wchodziła przełożona domu głównego z wybranymi przez siebie siostrami i sekretarką. W skład komisji rewizyjnej wchodziła przełożona generalna i jej doradczyni. Stowarzyszenie było obowiązane składać odpowiednim władzom państwowym sprawozdania ze swej działalności i rozliczać się z funduszków oraz miało prowadzić księgi zebrań⁴³. Co roku był wybierany nowy zarząd, który kilka razy w ciągu roku zwoływał zebrania dla omówienia ważnych spraw. Zebrania te odbywały się przeważnie w Częstochowie, w domu przy ul. Klasztornej, który od 1917 r. nosił nazwę domu głównego, ponieważ w nim zamieszkała Założycielka po śmierci o. Honorata⁴⁴.

W pierwszych dniach kwietnia 1928 r. Zgromadzenie Małych Sióstr wraz z innymi zgromadzeniami ukrytymi o. Honorata zostało wezwane do kard. Aleksandra Kakowskiego w sprawie ujawnienia zgromadzeń jako instytucji zakonnych. Na zebraniu tym postanowiono jednak nie ujawniać się i pracować nadal pod "firmą" zatwierdzonych świeckich stowarzyszeń, jak było dotąd. Ksiądz Kardynał w końcowej przemowie wyraził swoją wielką radość z postawy zgromadzeń, stojących na stanowisku nieujawnienia swej zakonności wobec rządu i nieprzyjmowania habitu. Kardynał znał dobrze o. Honorata, cenił go i popierał jego ideę ukrytych zgromadzeń bezhabitowych. Obserwował pracę sióstr i braci, oraz cieszył się rozwojem zgromadzeń. Pragnął, aby zgromadzenia służyły Bogu w sposób wskazany przez o. Założyciela.

W kilka dni później, 16 IV 1928 r., odbyło się inne prywatne zebranie w lokalu jednego ze zgromadzeń bezhabitowych w Warszawie na Sewerynowie, odnośnie statusu tych zgromadzeń. Po wyjaśnieniach udzielonych przez bpa Stanisława Galla, w obawie przed składaniem sprawozdań władzom świeckim, uchwalono ujawnienie zgromadzeń jako instytucji nie zakonnych ale kościelnych. Postanowienia konkordatu zwalniały spod nadzoru władz świeckich wszelkie stowarzyszenia i bractwa kościelne. Delegatki Zgromadzenia, s. Franciszka (Zofia) Olendzka i s. Agnieszka (Genowefa) Grudzińska, nie mając upoważnienia ze strony swej władzy zakonnej, uchylili się od złożenia podpisu pod ogólną uchwałą o ujawnieniu zgromadzeń. Odtąd nigdy nie wracano do tej sprawy w Warszawskiej Kurii Metropolitalnej⁴⁵. Tymczasem na terenie diecezji częstochowskiej bp dr Teodor Kubina 10 II 1931 r. erygował stowarzyszenie "Przezorność" jako kościelną organizację. Odtąd wszystkie sprawy urzędowe musiały być na terenie tej Diecezji załatwiane za pośrednictwem Kurii⁴⁶.

W dniu 27 X 1932 r. zostało zmodyfikowane państwowe prawo o związkach i stowarzyszeniach. Prawo to dawało większą możliwość ingerencji państwa w te instytucje. Między innymi żądało dokładnych sprawozdań pisemnych, prowadzenia rachunków, oraz groziło likwidacją i przepadkiem mienia stowarzyszenia, w razie stwierdzenia niesprawiedliwości. Ogłoszenie tego prawa wywołało prawdziwą burzę wśród licznych zgromadzeń ukrytych, działających na tych samych zasadach organizacyjnych. Zgromadzenie Małych

Sióstr przedstawiło biskupowi T. Kubinie projekt, aby hipotecznie przepisać majątek "Przezorności" na nazwiska poszczególnych sióstr. Biskup nie zaakceptował tego planu, gdyż sprzeciwiałoby się to ślubowi ubóstwa, pociągnęłyby za sobą koszty finansowe i narażałoby Zgromadzenie na wielkie straty, w razie śmierci właścicieli. Wołą Księdza Biskupa było, aby siostry ujawniły się jako zgromadzenie zakonne⁴⁷. Powstał więc dylemat nie tylko natury prawnej ale i moralnej: czy zgodnie z wolą o. Honorata dalej prowadzić życie ukryte, zmuszające coraz bardziej do posługiwania się fikcją, czy też ujawnić się. Idąc za radą bpa Kubiny Zgromadzenie Małych Sióstr w dniu 24 IX 1933 r. przekazało Księdzu Prymasowi Augustowi Hlondowi, podczas zjazdu biskupów na Jasnej Górze, memoriał, w którym zawarta była prośba o radę w tej sprawie⁴⁸. Ksiądz Prymas odpowiedział Matce Generalnej listownie, że osobiście jest za otwartą formą zakonną, jednak nie chce wchodzić w kompetencje właściwych biskupów ordynariuszy i radzi z tą sprawą zwrócić się do Stolicy Apostolskiej⁴⁹. Po nadejściu odpowiedzi z Rzymu bp Kubina 15 VIII 1934 r. poinformował Matkę o pozwoleniu na likwidację "Przezorności". Sprawa likwidacji "Przezorności" i prawne przepisanie majątku na Zgromadzenie nastęrczyły wiele pracy, przykrości i trudności, szczególnie w Warszawie, gdyż kard. Kakowski był przeciwny ujawnieniu się zgromadzeń ukrytych.

Proces przechodzenia Zgromadzenia z ukrycia do życia jawnego trwał dwa lata. Towarzystwo temu procesowi poczuć odejścia od pierwotnych założeń ustalonych przez o. Honorata, który w okólniku do domów Zgromadzenia 20 VIII 1915 r. pisał: "Pamiętajcie, że jesteście zgromadzeniem ukrytym i Kościół dlatego was tak potwierdził. (...) Więc jak przedstawiałyście się wobec rządu rosyjskiego, tak również przed rządem niemieckim, a nawet, gdy przyjdą czasy polskie, nie możecie wyjść z ukrycia, bo i Polacy mogą naśladować Francuzów i wypędzać od siebie zakony"⁵⁰.

W dniu 2 IX 1934 r. odbyło się w Częstochowie przy ul. Klasztornej 19 prawomocne zebranie członkiń Zgromadzenia, na którym uchwalono likwidację "Przezorności". Przewodniczącą obrad jednogłośnie została wybrana m. Róża Godecka. W dniu 17 IX 1934 r. Zgromadzenie otrzymało dokumenty rejentalne o likwidacji "Przezorności". Natychmiast powiadomiono o tym Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Warszawie i odpowiednie władze wojewódzkie i miejskie⁵¹.

W dniach 16 X 1934 r. w obecności rejenta Zygmunta Jarczewskiego, Adama Plebanka i delegata biskupa - ks. Alojzego Jatowtta oraz delegatek "Przezorności" dokonano urzędowego przełania majątku "Przezorności" (18 obiektów hipotecznych) na Zgromadzenie Małych Sióstr Niepokalanego Serca Maryi⁵². Ostatecznie w 1935 r. zakończone zostały wszystkie sprawy związane z "Przezornością".

Matka Generalna widziała coraz wyraźniej, że Zgromadzenie zamyka się w ciasnym, choć wygodniejszym kręgu. Misja apostolska Zgromadzenia wśród robotników fabrycznych zagubiła się bowiem w pracach podobnych do działalności zgromadzeń habitowych. W tej sytuacji ocalenie właściwego ducha Zgromadzenia widziała Matka w oddaniu swych duchowych dzieci Niepokala-

lanemu Sercu Maryi. Ofiarowała Jej Sercu Zgromadzenie w pierwszej chwili jego istnienia. Pod koniec swego życia, po rekolekcjach zbiorowych w 1935 r. w Częstochowie, wobec wystawionego Najświętszego Sakramentu, w obecności wszystkich sióstr, ponowiła akt oddania Matce Bożej całego Zgromadzenia, według idei bł. Ludwika Marii Grignon de Montfort⁵³.

Pewną nadzieją na uratowanie apostołskiego charakteru Zgromadzenia i jego oddziaływania na środowisko robotnicze był fakt zatwierdzenia przez Stolicę Apostolską statutu dla sióstr agregowanych. W myśl zawartego w nim reskryptu Kongregacji ds. Zakonnych z dnia 22 lipca 1935 r., bp Kubina aprobował w 1936 r., na 7 lat, statut dla sióstr agregowanych do Zgromadzenia Małych Sióstr Niepokalanego Serca Maryi w Częstochowie⁵⁴. Matka Generalna wiązała z nim nadzieję na odrodzenie wspólnoty sióstr zjednoczonych, rozwiązanej w 1908 r. przez Stolicę Apostolską. Jednakże idea takiej wspólnoty nie znalazła w Zgromadzeniu właściwego przyjęcia, spotkała się z obojętnością, czy wręcz niechęcią. Matka A. Godecka, doskonale znająca pierwotne założenia ustalone dla Zgromadzenia przez o. Honorata, nie traciła nadziei, że nadejdzie czas, kiedy Zgromadzenie dzięki ofiarnym siostronom wróci do głównego zadania i ożywi swą apostołską misję w środowisku robotniczym⁵⁵.

Ważny etap kształtowania się organizacji Zgromadzenia wyznaczała również data ostatniej przed II wojną światową Kapituły Generalnej z 1937 r. Zamykała ona etap rozwoju Zgromadzenia działającego w ukryciu, początkowo przed władzami zaborczymi, a po odzyskaniu przez Polskę niepodległości, przed polskimi władzami państwowymi.

Charakteryzując okres organizacji Zgromadzenia można stwierdzić, że jego działalność była najpierw prowadzona za pośrednictwem sióstr zjednoczonych i stowarzyszonych (do 1908r.), a następnie za pomocą urzędowo zatwierdzonej instytucji dobroczynnej "Przezorność", zajmującej się przede wszystkim chorymi robotnicami (od 1911 r.). W tym czasie wypracowano również metodę działania kapituł generalnych Zgromadzenia, które od 1925 r. zbierały się regularnie co 6 lat. Kapituła z 1937 r. otwierała nowy etap, albowiem odbywała swoje obrady w nowych warunkach, po całkowitej likwidacji instytucji dobroczynnej "Przezorność", będącej swoistym gwarantem ukrycia Zgromadzenia. Od 1935 r. Zgromadzenie Małych Sióstr Niepokalanego Serca Maryi występowało już w sposób jawny i rozpoczynało wypracowywanie nowych form organizacyjnych. Nowy impuls pod tym względem, choć nie znajdujący właściwego zrozumienia w Zgromadzeniu, a więc nie w pełni wykorzystany, przyniósł zatwierdzony w 1935 r. przez Stolicę Apostolską statut dla sióstr agregowanych.

3. POWSTAWANIE DOMÓW ZAKONNYCH W CZĘSTOCHOWIE

Zachowanie właściwego charakteru Zgromadzenia w przekonaniu Założycielki wymagało, aby nie posiadało ono własnych nieruchomości. Dlatego w początkowym okresie siostry zamieszkiwały w wynajętych mieszkaniach ja-

ko lokatorki. W późniejszym czasie m. Godecka musiała zgodzić się na przyjmowanie darowizn lub kupno domów. Domagał się tego względ natury prawnej, gdyż zgodnie z obowiązującym wówczas prawem kanonicznym każde Zgromadzenie starające się o zatwierdzenie Stolicy Apostolskiej powinno mieć przynajmniej własny dom główny i dom nowicjatu. Przemawiał za tym również względ natury praktycznej, gdyż siostry jako lokatorki narażone były na męczące towarzystwo innych, zwłaszcza rodzin żydowskich⁵⁶. Przy zakładaniu domów m. Godecka stosowała się ściśle do wymogów prawa kanonicznego i osobiście prosiła biskupa danej diecezji o zezwolenie na założenie domu zakonnego. Pozwolenia takie były udzielane przez biskupów ustnie, ze względu na ówczesną sytuację polityczną⁵⁷.

Do Częstochowy przybyły siostry po to, aby podjąć pracę w środowisku robotniczym, szczególnie zaś, by otoczyć opieką młode robotnice fabryczne. W tym celu w każdym swoim domu organizowały grupy młodych robotnic. Dla samotnych kobiet wynajmowały mieszkania i za opłatą 9 rubli miesięcznie, a dla uboższych ze zniżką, dawały całodzienne utrzymanie. Ponadto uczyły dobrego gospodarowania i oszczędzania, aby w ten sposób uchronić je od zadłużania się w sklepach żydowskich⁵⁸. W niedzielę i święta uczyły katechizmu, pisania i czytania. W Częstochowie powstało pięć takich domów, skupiających i wspomagających ubogie robotnice⁵⁹. Wiele z nich pod wpływem sióstr zostało przyjętych do wspólnoty sióstr zjednoczonych. Te zaś pracując w fabrykach miały dobry wpływ na robotników. Występowały one odważnie przeciw agitacji ateistycznej i socjalistycznej, nie zrażając się pogroźkami i prześladowaniem ze strony ich zwolenników.

Pierwszą placówkę w Częstochowie założyły siostry w październiku 1891 r. w parafii św. Zygmunta, na prośbę ks. Sylwestra Baranowicza. Zgromadzenie założyło tu pracownię pudełek aptecznych, a wraz z rozwojem domu, powstała także pracownia haftu, robót kościelnych, sukien, pończoch, oraz introligatornia. Pracownie te dawały siostrom utrzymanie⁶⁰.

W 1896 r. Zgromadzenie założyło przy ul. Krakowskiej 24 (dawniej Narutowicza) przytułek dla chorych robotnic fabrycznych, który został później przeniesiony do budynku przy ul. Starej 18, a w kwietniu 1910 r. do domu Zgromadzenia przy ul. Klasztornej 19. Na uwagę zasługuje fakt, że do tego przytułku przyjmowane były chore robotnice, bez względu na przekonania religijne, a nawet socjalistki, które często przed śmiercią jednały się z Bogiem⁶¹. Ponadto siostry w domu przy ul. Krakowskiej 24 od 1891 r. do wybuchu I wojny światowej prowadziły internat dla robotnic, ochronkę dla dzieci i szwalnię, założoną przez Ks. Zygmunta Zawadzkiego, przekształconą w 1920 r. na szkołę zawodową⁶².

Pierwszym domem w Częstochowie nabytym na własność przez Zgromadzenie był dom przy ul. Klasztornej 19 (dawniej Starej 15, hip. 1449). Myśl kupna tego domu poddał Ks. Włodzimierz Jakowski, który pragnął, aby Zgromadzenie rozszerzyło przytułek, znajdujący się przy tejże ulicy pod nr 18⁶³. Nabycie tego domu przez siostry leżało również w interesie paulinów jasno-górskich, gdyż o ten dom zabiegali mariawici, znani z wrogiego nastawienia do

duchowieństwa i Kościoła katolickiego. Dom ten był własnością Matyldy Sokołowskiej, której zabrakło funduszy na jego wykończenie i dlatego była ona zmuszona zaciągnąć pożyczkę od Niemca Karola Rychtera. Ponieważ M. Sokołowska nie oddawała długów, Karol Rychter wystawił dom na licytację. O. Euzebiusz Rejman, paulin, dowiedziawszy się o zamiarach mariawitów, prosił Ignacego Tomczyka, właściciela Hotelu Angielskiego w Częstochowie, by wykupił ten dom na swoje nazwisko, za pieniądze paulinów. Z kolei paulini po kupnie tego domu, nie mając z niego korzyści, zamierzali go sprzedać. Zgromadzenie Małych Sióstr nabyło rejentalnie ten dom przy ul. Starej 15 za sumę 8250 rubli 30 XII 1909 r. Został on zapisany na trzy siostry: m. Różę (Aniełę) Godecką, s. Alojzę (Marię) Puzynowską i s. Krystynę (Marię) Sokolnicką. Wprowadzenie do nowego domu odbyło się 12 IV 1910 r. Ponieważ w nabytym domu mieszkali lokatorzy, dlatego też siostry zajęły najpierw dolną część budynku. W górnej części umieszczono chorych na gruźlicę z ul. Starej 18, co ostatecznie zmusiło lokatorów do opuszczenia budynku. W niedługim czasie doniesiono do władz rosyjskich, że dom przy ul. Klasztornej nabyty został przez A. Godecką za pieniądze paulinów, i że mieszkające tam osoby mają związek z kradzieżą dokonaną na Jasnej Górze. W czasie przeprowadzanej rewizji na Jasnej Górze obsadzono wojskiem wszystkie wejścia do klasztoru. Równocześnie jeden z oddziałów kozackich otoczył dom Zgromadzenia przy ul. Klasztornej. Rewizja miała miejsce 1 X 1911 r. Była ona tak ścisła, że nie pominięto nawet pokoju chorej na tyfus m. Godeckiej. W wyniku tej rewizji odnaleziono notes, w którym były wyszczególnione rachunki dotyczące kupna domu przy ul. Klasztornej, z zaznaczeniem dokonanej pożyczki u ks. W. Jakowskiego, co ostatecznie wyjaśniło sprawę nabycia domu. Matka Założycielka przystąpiła do przebudowy i przystosowania go do potrzeb sióstr. W dziele tym wydatnie pomogły być siostry zjednoczone. W 1911 r. w domu tym zamieszkało 20 chorych na gruźlicę robotnic fabrycznych, 15 osób prywatnych i 5 sióstr zakonnych⁶⁴.

Po otrzymaniu odpowiedniego zezwolenia od bpa Zdzitowieckiego w domu urządzono kaplicę⁶⁵. Jej poświęcenia dokonał w dniu 22 V 1910 r. o. Meliton Przyjemski, kapucyn. Już w następnym roku kaplica została zlikwidowana w związku z wprowadzonym wkrótce ograniczeniem swobód religijnych na terenie zaboru rosyjskiego⁶⁶. Na ponowne otwarcie kaplicy wydał pozwolenie w 1917 r. o. Piotr Wojtkiewicz, marianin, który pełnił urząd wizytatora. Po 10 miesiącach kaplicę ponownie zamknięto na polecenie bpa Stanisława Zdzitowieckiego. Dopiero 12 VIII 1918 r. nuncjusz apostolski w Warszawie, A. Ratti, udzielił pozwolenia na półpubliczną kaplicę na okres 10 lat. Po upływie 10 lat bp Teodor Kubina prolongował pozwolenie aż do odwołania⁶⁷.

W dniu 4 IX 1917 r. Zgromadzenie odkupiło od Władysławy i Marii Sokołowskich plac (nr hip. 1031) wraz z niewykończonym domem. Plac ten był przedłużeniem wcześniej nabytego placu przy ul. Klasztornej 19. Nieruchomości te zostały zapisane na s. Celinę (Antoninę) Sikorską i s. Leonę (Magdalenę) Klimkowską. Po dokończeniu budowy dom został oddany do użytku w 1920 r. i tym samym została powiększona baza lokalowa domu głównego⁶⁸.

Oprócz przytułku w domu przy ul. Klasztornej 19 od 1920 do 1924 r. mieściła się Powszechna Prywatna Szkoła dla dzieci i młodzieży, a od 1921 do 1935 r. - internat dla sierot⁶⁹. Internat ten znajdował się w oficynie, w ogrodzie, i był utrzymywany na koszt domu. Od 1913 r. przy ul. Klasztornej mieścił się nowicjat dla byłych sióstr zjednoczonych. W czasie I wojny światowej oprócz sióstr zjednoczonych przyjmowane były także inne dziewczęta. W 1932 r. nowicjat został przeniesiony do Nowego Miasta⁷⁰.

Dom przy ul. Klasztornej 19 był do 1917 r. siedzibą władz częstochowskiej prowincji Zgromadzenia, a po zniesieniu podziału na prowincje, był stale domem generalnym⁷¹. W 1926 r. mieszkały w nim: matka generalna, 3 radne, sekretarka, ekonomka, 35 sióstr po ślubach wieczystych, 13 po ślubach czasowych, 7 postulantek, 2 drugoroczne nowicjuszk⁷². W 1931 r. w domu głównym przebywało 30 sióstr, a w 1936 r. - 62 siostry⁷³.

Dom główny Zgromadzenia był otwarty dla wszystkich, a zwłaszcza zaś dla przychodzących na Jasną Górę utrudzonych pątników. Zatrzymał się w nim w 1924 r. abp Jan Cieplak, uwolniony z więzienia moskiewskiego, witany przez siostry jak męczennik. Na polecenie Ojca św. Piusa XI jechał on bowiem z Warszawy do Rzymu. Po drodze wstąpił na Jasną Górę i przy tej okazji odwiedził siostry przy ul. Klasztornej, które poprzednio pracowały pod jego opieką w Petersburgu. Siostry pomagały arcybiskupowi w czasie prześladowań i dwukrotnego uwięzienia⁷⁴. W dniu 5 I 1932 r. złożył siostrom wizytę pierwszy biskup częstochowski dr Teodor Kubina⁷⁵. W domu głównym w dniu 15 sierpnia 1934 r. przebywał również z wizytą Ksiądz Prymas kard. August Hlond w towarzystwie bpa T. Kubiny. Prymas pobłogostawił zebrane w kaplicy siostry, odwiedził infirmerię i pozostał na wspólnym podwieczorku. W tym samym roku w dniu 5 września odwiedził dom nuncjusz apostolski Franciszek Marmaggi. Przybył on do Częstochowy na posiedzenie Episkopatu Polski, które miało odbyć się 6 września na Jasnej Górze. Przy tej okazji nuncjusz spotkał się z Matką Założycielką i jej radnymi. Poruszono sprawę Konstytucji i ujawnienia się Zgromadzenia. Ta druga sprawa budziła wiele wątpliwości i obaw, czy rezygnacja z życia ukrytego nie utrudni realizacji celu Zgromadzenia i czy zachowa ono swą tożsamość. Nuncjusz zaakceptował wyrażoną m.in. przez bpa T. Kubinę propozycję ujawnienia się Zgromadzenia, a przez to swoim autorytetem przyczynił się do uspokojenia przełożonych i sióstr odnośnie tej ważnej sprawy⁷⁶. W dniu 20 IV 1934 r. odwiedził dom przy ul. Klasztornej wracający z Rzymu arcybiskup Bolesław Słoskan, który jako młody kapłan był spowiednikiem sióstr w Petersburgu. Uważany był on przez miejscową ludność za męczennika, ze względu na doznane cierpienia i prześladowania w czasie rewolucji rosyjskiej⁷⁷. Ponadto o. Wigiliusz Dalla Zuanna, generał kapucynów, kiedy przybył na Jasną Górę 24 VIII 1935r. odwiedził chorą Matkę Założycielkę⁷⁸.

Następnym domem i miejscem pracy Małych Sióstr w Częstochowie stał się przytułek dla starszych i niepełnych, byłych robotnic fabrycznych. Przytułek ten powstał w 1896 r. i zlokalizowany był przy ul. Wieluńskiej. Początkowo opiekowała się nim jedna siostra. Po przeniesieniu przytułku na ul. Szkoł-

ną (obecnie Dąbrowskiego) zajęły się nim dwie siostry. W dniu 1 VII 1013 r. prowadzony przez siostry przytułek został przeniesiony z ul. Szkolnej do budynku przy ul. Ogrodowej 45 (później Orlicz-Dreszera, obecnie Armii Ludowej 35). Budynek ten został nabyty przez Częstochowskie Towarzystwo Dobroczynności i po zaadaptowaniu go na przytułek siostry pracowały w nim jako pielęgniarki, salowe i kancelistki⁷⁹. Po rozbudowaniu przytułku przez Ks. Antoniego Godziszewskiego mieszkało w nim i pracowało przeważnie 5 sióstr⁸⁰.

Od 1917 r. Zgromadzenie prowadziło sklep-księgarnię w domu kościelnym przy ul. Krakowskiej 1⁸¹. Siostry prowadziły w Częstochowie wiele sklepów Stowarzyszenia "Jedność". Stowarzyszenie to założone przez i dla robotników prosiło Matkę o siostry do zarządu sklepami. Matka wybrała do pracy w sklepach kilka sióstr, m.in. s. Agnieszkę (Genowefę) Grudzińską, s. Piusę (Stefanię) Sieczkowską, s. Marię (Józefę) Gościński i s. Włodzimierz (Helenę) Grzybowską⁸².

Kolejnym domem, gdzie zamieszkały i podjęły pracę siostry był szpital dla chorych zakaźnie, założony przez Niemców po wybuchu I wojny światowej przy ul. Ciemnej 50 (obecnie Chłopickego). Od samego początku, tj. od 1914 r. pracowało tam przeciętnie siedem sióstr.

W 1915 r. Małe Siostry rozpoczęły również pracę w szpitalu przy ul. Jasnej (obecnie Waszyngtona), gdzie w 1919 r. zamieszkały. Pracowało tam przeciętnie od 12 do 16 sióstr. Ponadto siostry pracowały w szpitalu dla wenerycznie chorych w latach 1914 - 1918⁸³.

Od 1917 r. siostry prowadziły pracownię rzemieślniczą nazywaną "salą zajęć" dla małoletnich i bezrobotnych dziewcząt, przy Alei NMP 65. Pracownię tę założyła działaczka społeczna, żona bogatego przemysłowca, Kazimierza Szwede. Na jej prośbę m. Róża wyznaczyła do współpracy siostry introligatorki i instruktorki. Po śmierci wspomnianej działaczki, która nastąpiła w niedługim czasie, pracownię przejęły Małe Siostry. Z braku miejsca nie mieszkała tam żadna z sióstr. Kierowniczką pracowni była s. Kunegunda (Józefa) Godwiłło. Pomagało jej kilka sióstr. W pracowni tej 20 dziewcząt uczyło się zawodu⁸⁴. "Sala zajęć" istniała do lipca 1928 r.⁸⁵.

W 1925 r. Zgromadzenie otrzymało od Marii i Piotra Łopotów 7 mórg ziemi i dom znajdujący się w osadzie Lisiniec, w zamian za ich utrzymanie. Zgromadzenie zobowiązało się płacić podatki oraz spłacić mały dług obciążający hipotekę majątku⁸⁶. Placówka ta była filią domu głównego.

Pod koniec 1929 r. Zgromadzenie nabyło od Pawła Karwowskiego parcelę leśną w Olsztynie k. Częstochowy (nr 90) o powierzchni 2886 m kw. za sumę 3 tys. zł⁸⁷. W czerwcu 1930 r. Kuria Diecezjalna udzieliła Zgromadzeniu pozwolenia na budowę domu drewnianego w cenie 10 tys. zł, z przeznaczeniem na letnisko dla chorych sióstr⁸⁸. W maju 1931 r. został oddany do użytku drewniany domek z dziewięcioma pomieszczeniami i piwnicą. Wartość domu w Olsztynie (ul. Kazimierza Kuhna) oceniono na 29,5 tys. zł. Początkowo siostry przyjeżdżały tu tylko na odpoczynek, na stałe zamieszkały od grudnia 1933 r.⁸⁹.

Od 13 lutego 1933 r. Zgromadzenie objęło sierociniec magistracki w Częstochowie (przy ul. Sobieskiego). Pracowało tam 7 sióstr do maja 1934 r.⁹⁰.

Ks. Bolesław Wróblewski i ks. Antoni Godziszewski w imieniu bpa T. Kubiny zaproponowali Zgromadzeniu objęcie administracji i gospodarstwa w hospicjum księży emerytów w Częstochowie. Pracę podjęły tu siostry 6 listopada 1935 r. Do pracy Zgromadzenie delegowało 3 siostry: zarządzającą, kucharkę i do sprzątaniam⁹¹.

Zgromadzenie Małych Sióstr w celu rozszerzenia swej działalności w Częstochowie pragnęło wybudować dom na placu przy ul. Narutowicza 126 (obecnie Wojska Polskiego 61), kupionym od Walerii i Teodora Osadników za cenę 13 950 zł⁹². Dom ten miał być przeznaczony na kuchnię, stołówkę dla robotników, szkołę zawodową dla dziewcząt, ochronkę i internat dla dziewcząt z rodzin robotniczych. Dom miał nosić nazwę: Społeczna Placówka Robotnicza. W 1929 r. postawiono szopę i zebrano materiały⁹³. Plan ten nie został zrealizowany ze względu na brak funduszy.

Historia Zgromadzenia Małych Sióstr Niepokalanego Serca Maryi od momentu jego powstania aż do wybuchu II wojny światowej świadczy o żywotności i aktualności idei tego Zgromadzenia, związanego ściśle ze środowiskiem robotniczym. Wraz z dokonującym się nie bez trudności rozwojem Zgromadzenia w Częstochowie i powiększającą się liczbą sióstr powstawała potrzeba nabycia nowych domów lub rozbudowy już istniejących. Powstawanie nowych domów uwarunkowane było podejmowaniem przez siostry pracy w różnych instytucjach, takich jak: szpitale, przedszkola, domy starców. Niewątpliwie ważnym wydarzeniem dla Zgromadzenia było przeniesienie domu generalnego z Nowego Miasta n/Pilicą do Częstochowy. Wiązało się to z przyjazdem Matki Założycielki do Częstochowy w 1917 r. po śmierci o. Honorata. Od tego momentu Częstochowa stała się miejscem, gdzie zapadały decyzje mające znaczenie dla całego Zgromadzenia.

Przybycie Małych Sióstr Niepokalanego Serca Maryi do Częstochowy i rozwój Zgromadzenia na terenie miasta wywarło dodatni wpływ na życie religijne mieszkańców. Siostry zgodnie z celem wytyczonym Zgromadzeniu przez założycieli, zajęły się zwłaszcza najczęściej pracującymi i cierpiącymi niedostatek robotnikami, których liczba w Częstochowie w tym okresie ciągle się powiększała. Wyjątkową rolę w życiu Zgromadzenia odegrały siostry zjednoczone (do 1908 r.). Swoją postawą wpływały na robotników, przeciwstawiając się otwarcie antyreligijnej agitacji.

PRZYPISY

1. Honorat Koźmiński urodził się 16 I 1829 r. w Białej Podlaskiej. Uczęszczał do szkoły elementarnej w Białej Podlaskiej, następnie do gimnazjum w Płocku, które ukończył w 1844 r. W tymże roku zapisał się na studia w Szkole Sztuk Pięknych w Warszawie na wydział budownictwa. Studia był zmuszony przerwać, albowiem podejrzany niesłusznie o przynależność do spisku został aresztowany 23 IV 1846 r. Uwolniony z więzienia 21 marca 1947 r., z braku dowodów winy, rozpoczął nowy etap swojego życia. Coraz bardziej uświadamiał sobie powołanie zakonne, zwłaszcza zaś myśl taka nabrała konkretnych kształtów po odbyciu spowiedzi generalnej we Włocławku u reformatów a później u kapucynów 17 września 1847 r., w związku z obchodzonym w Kościele jubileuszem papieskim, ogłoszonym przez Piusa IX. Do klasztoru nowicjackiego kapucynów w Lubartowie Koźmiński zgłosił się 18 grudnia 1848 r. W dwa lata później złożył uroczystą profesję (w Lublinie) i po odbyciu studiów filozoficzno-teologicznych w Lublinie i Warszawie przyjął święcenia kapłańskie w kościele Św. Krzyża w Warszawie 27 grudnia 1852 r. z rąk abpa Antoniego M. Fijałkowskiego. J. M u ś k i e w i c z, *Ojciec Honorat, Komisarz Prowincji Polskiej Kapucynów*, Warszawa 1917, s. 6; E. M u ś n i c k a, *Ojciec Honorat z Białej, kapucyn 1829 - 1916. Jego żywot i działalność*, Kraków 1925, cz. 1, s. 14; A. K o ź m i ń s k i, *Nota (Wspomnienie o ojcu Honoracie, rps)*; M. W e r n e r, *O. Honorat Koźmiński, kapucyn, 1829 - 1916*, Poznań-Warszawa 1972, s. 30 - 67; E. J a b ł o ń s k a - D e p t u ł a, *Trwanie i budowa*, Warszawa 1986, s. 16 - 19.

2. M. W e r n e r, *dz.cyt.*, s. 74 - 87.

3. *Tamże*, s. 217 - 219.

4. E. J a b ł o ń s k a - D e p t u ł a, *dz.cyt.*, s. 93.

5. M. W e r n e r, *dz.cyt.*, s. 301.

6. *Tamże*, s. 222.

7. W 1825 r. Stolica Apostolska zatwierdziła Zgromadzenie Córek Maryi, założone 19 VII 1790 r. przez o. Cloziviera. W ustawach tego Zgromadzenia nie było mowy o życiu wspólnym ani o habicie. H. K o ź m i ń s k i, *Wiadomości o nowych zgromadzeniach zakonnych powstałych w tym wieku w różnych krajach katolickich*, Kraków 1890, s. 86.

8. *Schemat biograficzny Wacława Koźmińskiego*, w: *Nasza Przeszłość*, Kraków 1968, t. 28, s. 17.

9. E. J a b ł o ń s k a - D e p t u ł a, *dz.cyt.*, s. 221.

10. Aniela Godecka urodziła się 13 IX 1861 r. w Korczewie. Jej ojcem był Jan Antoni Kostka-Godecki pochodzący ze staropolskiej rodziny, matką - Natalia Kunegunda Bachtysto, córka unity generała Mikołaja Bachtysto. Po ukończeniu 13 roku życia Aniela wyjechała do Moskwy, by podjąć naukę w Instytucie Mikołajewskim, który ukończyła z wyróżnieniem w 1882 r. Pomimo wielu korzystnych propozycji pracy na terenie Rosji, Aniela Godecka powróciła w ojczyście strony, by swoimi zdolnościami i pracą służyć Polsce. Na początku 1883 r. podjęła pracę nauczycielki w majątku Łowiszczce, u swoich krewnych. Następnie w 1885 r., już po śmierci ojca (7 IX 1883) wyjechała do Wilna, gdzie udzielała lekcji w domach prywatnych. W Wilnie też zetknęła się z Józefem Piłsudskim, wrogo wtedy nastawionym do religii i Kościoła. Słuchając jego prelekcji zapagnęła samodzielnie pogłębić swoją wiarę wyniesioną z domu rodzinnego, o co dotychczas troszczył się jej ojciec, zwłaszcza w okresie studiów w Moskwie. Pomoc w tym względzie otrzymała od profesora seminarium wileńskiego, ks. Jana Łaboka, którego wybrała na spowiednika. Nie zrażając się jego surowymi wymaganiami w życiu duchowym, stopniowo dorastała do podjęcia decyzji wstąpienia do zakonu. Za pośrednictwem spowiednika zapoznała się z jednym ze zgromadzeń bezhabitowych powołanym do istnienia przez o. Honorata Koźmińskiego, a mianowicie z działającym już wówczas na terenie Wilna Zgromadzeniem Córek Najczystszej Serca Maryi (Sercańki), założonym w 1885 r. Z inspiracji o. Honorata opuściła Zgromadzenie Sióstr Sercańek i całe swoje życie związała ze Zgromadzeniem Małych Sióstr Niepokalanego Serca Maryi, powołanym do apostolskiej pracy wśród kobiet pracujących w fabrykach. Zmarła w 1937 r., przeżywszy 76 lat, z tego 49 w Zgromadzeniu. Jej pogrzeb odbył się w Częstochowie 15 października 1937 r. Starosta Częstochowski, Władysław Rozmarynowski, udekorował jej trumnę Złotym Krzyżem Zasługi, przyznany przez prezydenta Rzeczypospolitej, Ignacego Mościckiego. Śmierć Założycielki

Małych Sióstr zamknęła ważny etap rozwoju Zgromadzenia i jego wewnętrznej organizacji, a jednocześnie rozpoczęła nowy, samodzielny i bardziej ustabilizowany okres jego istnienia i działania. (A. G o d e c k a), *Autobiografia*, s. 2 - 137; (A. G o d e c k a), *Daty osobiste*; J. G o d e c k i. *Listy do Anieli*; J. B a r, *Polskie zakony*, w: Prawo Kanoniczne, R. 4 :1961, nr 1 - 4, s. 471 - 472. Schemat biograficzny Wacława Koźmińskiego, w: *Nasza Przeszość*, Kraków 1968, t. 28, s. 17; F. O l e n d z k a, *Matka Róża Godecka*, t. 3, s. 844 nn.

11. Arch. Zgr. MSCz, Kalendarz z 1888 r. osobiście używany przez Anielę Godecką. Podkreślony dzień 4 X i na boku dopisek: "związek naszego Zgromadzenia".

12. Arch. Zgr. MSCz, Protokół II Kapituły Generalnej.

13. Arch. Zgr. MSCz, Protokół Rady Generalnej z 14 IV 1936 r.; Arch. Zgr. MSCz, Sprawozdanie na Kapitułę Generalną w 1931 r.; Konstytucje Zgromadzenia Małych Sióstr Niepokalanego Serca Maryi, Częstochowa 1930.

14. (A. G o d e c k a), *Autobiografia*, s. 156 - 157.

15. Arch. Zgr. MSCz, *List o Honorata do siostry Anieli Godeckiej z 1906 r.*

16. M. R y g i e l s k a, *Powstanie i początkowy rozwój Zgromadzenia Sióstr Mniejszych od Niepokalanego Serca Maryi*, Studia Historyczne, Lublin 1968, t. 2, s. 175 nn.

17. F. O l e n d z k a, *dz.cyt.*, t. 2, s. 457; t. 3, s. 814; Konstytucje Zgromadzenia Małych Sióstr Niepokalanego Serca Maryi (Honoratki) (potwierdzone w 1938 r.), msp.

18. Statut Zgromadzenia Małych Sióstr Niepokalanego Serca Maryi, Częstochowa 1935, s. 8; Arch. Zgr. MSCz, Sprawozdanie na Kapitułę Generalną w 1937 r.

19. Konstytucje Robotnic Serca Maryi (po 1908 r.), s. 15.

20. Arch. Zgr. MSCz, Protokół Kapituły Generalnej z 12 - 16 VIII 1925 r.

21. Arch. Zgr. MSCz, Sprawozdanie na Kapitułę Generalną w 1920 r.

22. Konstytucje Robotnic Serca Maryi, s. 15; Konstytucje z 1929 r., s. 5; Konstytucje z 1938 r., s. 3.

23. (A. G o d e c k a), *Autobiografia*, s. 159.

24. *Dyrektorium*, s. 3.

25. M. R y g i e l s k a, *dz.cyt.*, s. 200 nn.

26. A. G o d e c k a, *Sprawozdanie z okazji 12-lecia Zgromadzenia*, s. 10 - 11.

27. *Tamże*.

28. Arch. Zgr. MSCz, Protokół Kapituły Generalnej z 1907 r.

29. F. O l e n d z k a, *dz.cyt.*, t. 1, s. 281.

30. H. K o ź m i ń s k i, *Wybór pism*, w: *Nasza Przeszość*, Kraków 1968, t. 28, s. 79.

31. (A. G o d e c k a), *Autobiografia*, s. 182.

32. Konstytucje, red. II, s. 31 - 32 (rps).

33. Konstytucje Robotnic Serca Maryi, s. 10 - 12.

34. (A. G o d e c k a), *Autobiografia*, s. 153.

35. F. O l e n d z k a, *dz.cyt.*, t. 2, s. 422 - 502.

36. Schemat biograficzny o. Honorata Koźmińskiego, w: *Nasza Przeszość*, Kraków 1968, t. 28, s. 20, 196 - 197.

37. E. J a b ł o ń s k a - D e p t u ł a, *dz.cyt.*, s. 261.

38. Arch. Zgr. MSCz, Protokół II Kapituły Generalnej.

39. F. O l e n d z k a, *dz.cyt.*, t. 2, s. 442 - 447; Na uwagę zasługuje fakt, że siostry zjednoczone do chwili kasaty rozwijały żywą działalność w parafii św. Zygmunta w Częstochowie, gdzie pod opieką ks. Włodzimierza Jakowskiego działało Stowarzyszenie Robotników Chrześcijańskich. Na inauguracyjne zebranie przybyło 129 sióstr zjednoczonych i zaledwie kilkunastu robotników. Stowarzyszenie to dopiero dzięki oddziaływaniu sióstr zjednoczonych zaczęło się szybko rozwijać, mimo trudności stawianych mu przez partię socjalistyczną, której członkowie prześladowali siostry zjednoczone, AKDCz, *Siostry Honoratki. Rys działalności Zgromadzenia naszego w diecezji częstochowskiej z 1925 r.*

40. F. O l e n d z k a, *dz.cyt.*, s. 585 nn.

41. Arch. Zgr. MSCz, *List do Prymasa Polski z 1934 r.*; *List do Starostwa Grodzkiego w Częstochowie z 20 VIII 1935 r.*

42. AKDCz, *Siostry Honoratki. Rys działalności...*

43. F. O l e n d z k a, *dz.cyt.*, t. 2, s. 590.
44. *Tamże*, s. 673.
45. *Tamże*, s. 591 - 599.
46. Arch. Zgr. MSCz, *Pismo do Prymasa Polski z 1934 r.*
47. F. O l e n d z k a, *dz.cyt.*, s. 599 - 601.
48. Arch. Zgr. MSCz, *Memoriał w sprawie zewnętrznej formy prawnej Zgromadzenia Małych Sióstr z 24 IX 1933 r.*
49. Arch. Zgr. MSCz, *List Prymasa Polski do Matki Generalnej z 11 XII 1933 r.*
50. F. O l e n d z k a, *dz. cyt.*, s. 602 - 626; t. 3, s. 754.
51. Arch. Zgr. MSCz, *Pismo do Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w Warszawie z 21 IX 1934 r.*
52. F. O l e n d z k a, *dz. cyt.*, t. 2, s. 644 - 646; t. 3, s. 781 - 782.
53. *Tamże*.
54. AKDCz, *Siostry Honoratki. Pismo bpa częstochowskiego aprobujące statut sióstr agregowanych z 14 II 1936 r.*
55. F. O l e n d z k a, *dz.cyt.*, t. 3, s. 798.
56. *Mortuologium*, t. 1, s. 62.
57. *Tamże*, s. 55.
58. A. G o d e c k a, *Sprawozdanie .....*, s. 12.
59. A. G o d e c k a, *Historia Sióstr Mniejszych od Niepokalanego Serca Maryi (1905 r.)*.
60. AKDCz, *Siostry Honoratki. Rys działalności...*
61. *Tamże*.
62. AKDCz, *Siostry Honoratki. Wykaz domów...*
63. AKDCz, *Siostry Honoratki. Rys działalności...*
64. F. O l e n d z k a, *dz.cyt.*, s. 50.
65. (A. G o d e c k a), *Autobiografia*, s. 404.
66. *Tamże*, s. 409.
67. F. O l e n d z k a, *dz.cyt.*, t. 2, s. 574 - 575.
68. Arch. Zgr. MSCz, *Odpis z Księgi Aktów Notariusza Władysława Jeżewskiego w Częstochowie za 1917 r., nr 1535.*
69. AKDCz, *Teczka zakonna. Zgromadzenie Małych Sióstr Niepokalanego Serca Maryi*, s. 3.
70. F. O l e n d z k a, *dz.cyt.*, t. 1, s. 335; t. 2, s. 656.
71. AKDCz, *Teczka zakonna. Zgromadzenie Małych Sióstr...*, s. 3.
72. AKDCz, *Siostry Honoratki. Wykaz domów...*
73. AKDCz, *Siostry Honoratki. Prośba o list polecający do Rzymu w sprawie zatwierdzenia Konstytucji - pismo z dnia 19 X 1936 r.*
74. F. O l e n d z k a, *dz.cyt.*, t. 2, s. 459 - 460.
75. *Tamże*, t. 3, s. 739.
76. *Tamże*, t. 2, s. 629 - 644; t. 3, s. 780.
77. *Tamże*, t. 3, s. 777 - 778.
78. *Tamże*, s. 788 - 789.
79. Aśw. KCz, *Kronika terytorium parafii św. Rocha*, s. 147; AKDCz, *Teczka zakonna. Zgromadzenie Małych Sióstr...*, s. 4; F. O l e n d z k a, *dz.cyt.*, t. 1, s. 360.
80. AKDCz, *Siostry Honoratki. Prośba o list polecający do Rzymu...*
81. AKDCz, *Siostry Honoratki. Wykaz domów...*
82. F. O l e n d z k a, *dz.cyt.*, t. 2, s. 506.
83. AKDCz, *Siostry Honoratki. Wykaz domów...*
84. *Tamże*; F. O l e n d z k a, *dz.cyt.*, s. 597.
85. Arch. Zgr. MSCz, *Pismo do Urzędu Skarbowego z dnia 27 I 1930 r.*
86. F. O l e n d z k a, *dz.cyt.*, t. 3, s. 797.
87. Arch. Zgr. MSCz, *Sprawozdanie na kapitułę Generalną w 1931 r.*; F. O l e n d z k a, *Kronika Zgromadzenia Małych Sióstr Niepokalanego Serca Maryi*, t. 3, październik 1929 r.
88. Arch. Zgr. MSCz, *Pismo z Kurii diecezjalnej częstochowskiej z dnia 24 VI 1930 r.*
89. Arch. Zgr. MSCz, *Sprawozdania na Kapitułę Generalną w 1931 r.*; AKDCz, *Siostry Honoratki. Pismo Zarządu Zgromadzenia do Kurii diecezjalnej w Częstochowie z dnia 10 XII 1933 r.*

90. AKDCz, *Teczka zakonna. Zgromadzenie Małych Sióstr...*, s. 14.
91. Arch. Zgr. MSCz, *Protokół Rady Generalnej z 6 XI 1935 r.*
92. Arch. Zgr. MSCz, *Protokół Rady Generalnej z 17 VI 1936 r.* ; Pierwszy wypis z Księgi Aktów Notariusza Tomasza Jasieńskiego w Częstochowie za 1929 r., nr 560.
93. Arch. Zgr. MSCz, *Pismo Stowarzyszenia "Przezorność" do Dyrektora Generalnego z dnia 29 XI 1929 r.*

RIASSUNTO

GLI INIZI DELLE CONGREGAZIONE DELLA PICCOLE SUORE DELL'IMMACULATA CUORE DI MARIE A CZĘS TOCHOWA (1891 - 1939).

La Congregazione delle Piccole Suore dell'Immacolato Cuore di Maria è stata fondata il 4 ottobre dell'1888 da Padre Honorat Koźmiński e Aniela Godecka. Nacque nel momento molto difficile per la Chiesa Cattolica, quando le repressioni dopo l'insurrezione del 1863 hanno provocato vaste distruzioni nella vita ecclesiale e religiosa. Fondando una nuova congregazione di cui membri porterebbero le vesti secolari, il fondatore desiderava che le suore agendo in una certa clandestinità, sviluppassero la loro opera di evangelizzazione in mezzo agli operai. A questo scopo, la Congregazione è stata organizzata in modo che ci fossero accanto alle religiose che vivevano in comunità anche le suore associate e unite. Queste suore potevano lavorare nelle fabbriche e così sviluppare l'apostolato religioso tra gli operai e le operaie.

A Częstochowa Piccole Suore vennero nel 1891 e fondarono la loro prima dimora nella parrocchia św. Zygmunt. Nel 1909 la Congregazione acquistò la propria casa in via Klasztorna 19 che fino al 1917 ospitava le autorità della Provincia di Częstochowa, poi è diventata la Casa Generalizia della Congregazione. In molti posti, dove andavano a lavorare: negli ospedali, ospizi per gli anziani, orfanotrofi - le religiose aprivano le sue case per poter più efficacemente svolgere il loro apostolato tra gli abitanti di Częstochowa. Dopo la cassazione delle suore associate e unite, che ebbe luogo nel 1908 e fu una perdita irrecuperabile per la Congregazione, Piccole Suore svilupparono l'attività in mezzo ai bambini e giovani provenienti dagli ambienti operai trascurati moralmente ed economicamente. I più importanti eventi nella vita della Congregazione nel periodo dal 1891 al 1939 sono stati, oltre la cassazione delle suore associate, la chiusura dell'istituzione che si chiamava "Przezorność" (perspicacia) e anche il fatto che le suore si sono scoperte davanti alle autorità dello Stato come una Congregazione religiosa.

Il momento altrettanto importante nello sviluppo della Congregazione fu l'approvazione delle Costituzioni della Congregazione della Piccole Suore da parte della Santa Sede ed inoltre l'approvazione dello Statuto delle suore associate dalle autorità ecclesiastiche. Quest'ultimo apriva davanti alla Congregazione la possibilità di riattivare il ramo delle suore unite ma non viene fin'ora realizzato.